

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ ФОРМИ «ОПИС» В ОПОВІДАННЯХ І. БАХМАНН

Олеся СКЛЯРЕНКО (Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті розглядаються особливості використання композиційно-мовленнєвої форми «опис» в оповіданнях відомої австрійської авторки Інгеборг Бахманн. Встановлено, що ця композиційно-мовленнєва форма є делімітованою та часто містить у собі наративні контексти, що рефлектують у собі авторську картину світу.

Ключові слова: *авторський ідіостиль, авторська картина світу, композиційно-мовленнєві форми, опис, фактичний описовий контекст, суб'єктивний описовий контекст, оповідання.*

The article deals with the peculiarities of the usage of the composition type «description» in the stories of the famous Austrian writer Ingeborg Bachmann. It was established, that this composition type is delimited and often consists of some narrative contexts that reflect the author's point of view.

Key words: *author's style, author's point of view, composition types, description, factual description, subjective description, story.*

Постановка проблеми. Аналіз будь-якого авторського ідіостилю вимагає від дослідника значного вивчення особливостей макро- та мікрорівня текстів досліджуваного автора. За твердженням Б. Совінські аналіз авторського твору був би не повним, без звернення уваги на використання композиційно-мовленнєвих форм, що є складовою макростилістичного рівня [12].

Зв'язок дослідження з важливими науковими чи практичними завданнями полягає у тому, що інтерпретація будь-якого авторського ідіостилю вимагає опису взаємодії всіх його складників на макро- та мікростилістичному рівнях з виокремленням їх основних одиниць.

Аналіз останніх джерел і публікацій вказує на те, що композиційно-мовленнєві форми в лінгвістиці мають різні назви, такі як форми викладу, мовленнєві типи, функціонально-сміслові типи мовлення, форми дискурсу, контексти, наративні види, логічні єдності, смислові типи мовлення, комунікативні прийоми [7: 140; 6: 5; 2: 115]. Але найбільш уживаним є термін

В.В. Виноградова «композиційно-мовленнєві форми». У стилістиці виділяють такі композиційно-мовленнєві форми: опис, оповідь, роздум [2: 117; 1: 98; 7: 140]. Питання, що ж знаходиться в основі такої класифікації, залишається на сьогодні невирішеним. Так, деякі німецькі дослідники вважають, що в основі класифікації композиційно-мовленнєвих форм знаходиться повідомлення (Aussagen), наказ (Befehlen), запитання (Fragen) та оцінка (Werten), а інші вважають основою поділу композиційно-мовленнєвої форми повідомлення (Mitteilung, Bericht), опис (Beschreibung, Schilderung) та пояснення (Erörterung, Erklärung) [1: 101].

Розглядаючи та характеризуючи композиційно-мовленнєві форми, керуватимемося класифікацією, запропонованою М. Брандес, В. Кухаренко та А. Домашнєвим. Композиційно-мовленнєва форма «опис» має такі підвиди: опис предмета, динамічний опис, статичний опис, портрет, пейзаж. В основу цієї композиційно-мовленнєвої форми лягла філософська категорія простору з такими характеристиками: розташування чогось відносно інших тіл, відстань між ними, кути між різними просторовими напрямками [6: 15]. Враховуючи характеристики категорії часу та об'єкт опису, А. Домашнєв розрізняє статичний і динамічний опис. Статичний опис – це опис предметів, що фіксує два види відношень: «предмет–простір» та «предмет–ознака». Відповідно до типу відношень опис матиме предметно-адвербіальну та предметно-атрибутивну форму [2: 117]. Динамічний опис зображує предмети в русі та переміщенні один відносно до одного [2: 119].

Таким чином об'єктом дослідження є особливості використання композиційно-мовленнєвої форми «опис» в оповіданнях відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн.

Предметом дослідження є фрагменти оповідань Інгеборг Бахманн, що містять у собі композиційно-мовленнєву форму «опис».

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розгляді композиційно-мовленнєвої форми «опис» в оповіданнях австрійської

письменниці Інгеборг Бахманн. Такий аналіз допоможе визначити авторську інтенцію та розкрити авторську картину світу.

Виклад основного матеріалу. У ході нашого дослідження 24 оповідань І. Бахманн було виділено 266 описових контекстів, точніше в ранніх оповіданнях – 66, у збірці «Das dreißigste Jahr» – 98, у двох міжциклових оповіданнях – 20, а в збірці «Simultan» – 82. Зазначимо, що зробити точні підрахунки описових контекстів неможливо, адже для їх визначення поки що не існує єдиного вираженого показника, тому в нашому аналізі головною характеристикою, якою ми керувалися у визначенні описових контекстів, був дескриптивний характер.

Усі описові контексти ми поділили на **фактичні** та **суб'єктивні**, де **фактичним описом** є змалювання предметів чи осіб без акценту на авторську оцінку. Для ранніх оповідань такий тип опису характерний уже в експозиції твору, що вказує на прагнення авторки чітко й конкретно передавати змістово-фактуальну інформацію. Такі описові контексти характерні для оповідань «Die Fähre», «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Ein Geschäft mit Träumen» та «Portrait von Anna Maria». Наприклад: *«Gegen Norden ist das Teil dunkel und dicht, nahe liegt Hügel an Hügel, aufwärtsgewölbt hängen Wälder nieder, und in der Ferne heben sich die steileren Höhen, die an hellen, freundlichen Tagen einen milden Bogen in das Land hinein bilden»* [11: 10]. Чи інший приклад з оповідання «Ein Geschäft mit Träumen» *«Mein Weg führte mich durch die Innere Stadt. In den Schaufenstern traten Schatten und verbargen die Dinge, die darin gehäuft lagen, aber ab und zu flammten schon Neonlichter und drängten das einbrechende Dunkel gegen die Fassaden»* [11: 41]. Так, у першому випадку ми маємо опис долини, а у другому – міста пізнього вечора. Створюючи такі описи, автор намагається відтворити перед реципієнтом образи описуваних речей у їх реальному стані й таким чином безпосередньо залучити читача до подій, що розгортаються.

Що стосується **суб'єктивних** описових контекстів, то в досліджуваних оповіданнях вони займають домінуючу позицію. Це пояснюється бажанням І. Бахманн надати своїм описовим контекстам образності. Наприклад, у тому ж

оповіданні «Die Fähre» авторка створює опис річки, який утілює в собі всі очікування поромника Йозіпа. *«Der Fährmann Josip Poje denkt, daß sie vielleicht trotzdem traurig ist. Aber es wird einen lustigen Winter geben. Josip sucht einen Stein und schleudert ihn über das Wasser. Der Fluß ist merkwürdig trüb, und in der Mattheit des Abends hat keine Welle den schäumenden Silberkranz. Es ist nichts mehr als ein graues Wogen, das sich mit breiter Kraft zwischen das Land drängt und Trennung bedeutet»*[11: 14]. Композиційно-мовленнєва форма «опис» доповнює внутрішній діалог персонажа і дає змогу реципієнту зрозуміти, що в Йозіпа була сьогодні маленька перемога, коли він не відпустив Марію до пана, і хоча використання епітетів із заниженою оцінкою *«merkwürdig trüb»* створюють атмосферу стурбованості, але річка стає в цьому описовому контексті тим елементом, що роз'єднує багатого пана та молоду дівчину. Описовий контекст, як доповнення внутрішнього діалогу, відіграє функцію актуалізатора зв'язності тексту, що поєднує різні фрагменти в смислове ціле.

Відмежувати фактичні описові контексти від суб'єктивних в оповіданнях нелегко, адже навіть фактичні описи містять у собі авторські оцінки, що визначають власне авторське ставлення до описуваного. А. Загнітко зазначає, що саме художній опис містить лише ті ознаки, які здаються письменнику важливішими саме в даний момент. Художній опис має свою схему: 1) перше враження, 2) загальна характеристика, 3) опис окремих ознак, що дають перше враження про описуваний предмет, 4) ставлення до об'єкта [3: 137].

Що ж до досліджуваних оповідань, то за такою схемою будуються лише ті описові контексти, обсяг яких складає 3-6 речень. Такі описи мають лише 36% проаналізованих оповідань і характерні для збірок «Das dreißigste Jahr» та «Simultan». Низька частотність використання саме такого типу описових контекстів пояснюється тим, що авторка має схильність до змалювання внутрішнього світу персонажів, а це обумовлюється її філософським та естетичним баченням, в основу яких покладено бажання показати вплив суспільних структур на людські долі.

Взагалі описові контексти портретів, пейзажів та інтер'єру більш уживаними є саме в ранніх оповіданнях та у збірці «Simultan». Такі описи вводяться до наративних контекстів, діалогів із внутрішньомовленнєвими вкрапленнями, до потоку свідомості, наприклад: *«Nur das Mädchen in dem schwarzen Pullover und dem roten Rock saß noch da, hatte sich nicht mit den anderen erhoben. Sie ist betrunken, dachte Charlotte»* [11: 187]. Така деталізація локусу є тією змістово-фактуальною інформацією, що допомагає потенційному читачеві в декодуванні авторської точки зору й виконує ознайомлюючу та характеризуючу функції.

Портретні описові контексти мають особливе значення. Саме такий тип композиційно-мовленнєвої форми несе експліцитну авторську оцінку та модальність, тобто безпосередньо вказує на розподіл авторських симпатій чи антипатій [1: 143]. Портретні описові контексти І. Бахманн характеризуються деталізацією як внутрішнього, так і зовнішнього планів особистості та є гарним прикладом розгорнутого портрета, хоча потрібно зазначити, що описи І. Бахманн не містять характерологічних деталей, які мають позаконтекстне значення.

Оскільки проза І. Бахманн має явно виражений феміністичний характер, то основна кількість портретних контекстів належить саме жіночим описам. Пояснення цьому можна знайти в дослідника австрійської літератури ХХ ст. Д. Затонського, який зазначав, що герої І. Бахманн могли бути чоловічими масками. Від того моменту, як на них було покладено тонші й складніші функції, лише жіночі фігури виявилися здатними відповідати новим вимогам, до того ж жіночі фігури особливого складу, не обов'язково схожі на Бахманн, але близькі з нею за характером, жінки, співзвучні їй душевно; жінки вразливі, самотні, майже на грані істерії, з божевільними думками про самогубство й майже містичним передчуттям ранньої смерті, близького кінця [4: 363].

Наприклад, опис коханки я-оповідача з оповідання «Alles»: *«Ich lernte Betty kennen, eine Verkäuferin von der Maria Hilferstraße.... . Sie war kurz angebunden, anspruchslos, unterwürfig und höchstens eßlustig bei aller Lustlosigkeit,*

mit der sie ihre freien Abende zubrachte» [11: 151]. За допомогою використання такого описового контексту І. Бахманн створила типовий образ жінки, яка завжди мовчки сприймає все в житті. Використання антитези *«eßlustig bei aller Lustlosigkeit»* має іронічний характер і передає глузливе авторське ставлення до особи.

Описові контексти мають різноманітну мовленнєву структуру. Крім традиційного поділу описових контекстів ми також виокремлюємо «подієвий опис», який за Г. Солганик *«... змальовує атмосферу, умови, в яких відбувається дія»* [10: 92]. Саме подієвий опис займає чільне місце серед інших описових контекстів і цим самим надає оповіданням більшого динамізму та емоційності. Наприклад, описовий контекст з оповідання *«Unter Mördern und Irren»*: *«Er rauchte mechanisch und zog in ganz gleichmäßigen Abständen an der Zigarette, als wäre Rauchen alles, was er könne. An dem Rest der Zigarette, einem sehr kurzen Rest, an dem er sich verbrannte, ohne das Gesicht zu verziehen, zündete er die nächste Zigarette an und rauchte um sein Leben»* [11: 180]. Використовуючи такий тип описового контексту, І. Бахманн вводить нового персонажа, що в уяві реципієнта постає як дуже мужня людина, яка не боїться болю. Як правило, така форма опису характерна для абзаців із зовнішньодійовим типом. Саме такий поділ інформації має на меті допомогти реципієнту уявити загальну картину.

Привертають увагу також статичні та динамічні описові контексти, що передають стан і події, які відбуваються навколо особи, що їх переживає. Наприклад, описовий контекст з оповідання *«Das dreißigste Jahr»*:

«Der nächste Zug trug ihn durch eine schauervolle Nacht - die Räder sprangen in größeren Stationen auf andere Schienen und rollten voll Erbitterung, während er, eingeklemmt mit zehn Personen in einem Abteil, nach Luft rang, zur Seite sah, wenn die ältliche Frau neben ihm ihr Kind stillte ... er wusste auch sofort, dass der Zug mit einem anderen zusammengestoßen war» [11: 125].

У наведеному прикладі описовий контекст є одним завершеним реченням, де вже на початку опису авторка вводить інформацію, яка зумовлює

подальший опис подій. Увагу реципієнта привертає внутрішньо мовленнєве вкраплення «... *er wusste auch sofort, dass der Zug mit einem anderen zusammengestoßen war*», що є функціонально-смісловим типом мовлення, вдало введений в опис наративний контекст передає емоційно-напружений стан персонажа.

Описові контексти у творах І. Бахманн визначаються тим, що починаються завжди іменником-підметом або займенником-підметом, які наповнюють контекст змістово-фактуальною інформацією та вводять таким чином нову мікротему. В аналізованих оповіданнях описові контексти сигналізують про перехід однієї композиційно-мовленнєвої форми в іншу. За такої умови описові контексти зазвичай вводяться авторськими маркерами, які й зумовлюють подальший опис: «*Er bat um mehr Schlaf. Komm, schöner Herbst. In diesem Oktober der letzten Rosen... . Es gibt allerdings eine Insel, von der ihm einer erzählt hat, in der Ägäis, auf der es nur Blumen und steinerne Löwen gibt; die gleichen Blumen, die bei uns bescheiden und kurz blühen, kommen dort zweimal im Jahr, groß und leuchtend. Die knappe Erde, der anweisende Fels spornen sie an. Die Armut treibt sie in die Arme der Schönheit. Er schlief meist bis tief in den Nachmittag ...* » [11: 105].

Увідним маркером у даному випадку є наказове речення «*Komm, schöner Herbst*». Далі йдуть внутрішньо-мовленнєві вкраплення, як рефлексія протагоніста на осінь, час, коли востаннє квітнуть троянди. Мрії персонажа щодо загадкового острова, які містять внутрішньо-мовленнєві вкраплення, є сном, на що вказує раптовий перехід опису до наративу з персональною перспективою розповіді, перехідним маркером якого є особовий займенник «er». Використання внутрішнього мовлення в наведеному описовому контексті можна пояснити тим, що автор прагне створити більше емоційних конотацій і надати тексту більшій експресії [9: 178].

Висновки. Тож картина світу, створена в уяві автора, рефлексує також в описових контекстах, що мають дескриптивний характер. Описові контексти значною мірою є делімітованими, до них часто влітаються наративні

контексти, які відтворюють в уяві реципієнта описувані події як такі, що відбуваються реально.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні авторського ідіостилю І. Бахманн залучаючи роман «Маліна» та радіоп'єси з виокремленням авторських ключових концептів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : на материале нем. языка / Маргарита Петровна Брандес. – М. : Прогресс – Традиция : ИНФРА, 2004. – 416 с.
2. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста / Домашнев А. И., Шишкина И. П., Гончарова Е. А. – М. : Просвещение, 1983. – 192 с.
3. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : [науково-навчальний посібник] / Анатолій Панасович Загнітко. – [вид. 2-ге, доп. і перероб.] – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2007. – 313 с.
4. Затонский Д. В. Австрийская литература в XX столетии / Дмитрий Владимирович Затонский. – М. : Художественная литература, 1985. – 444 с.
5. Іваненко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / Вікторія Іваненко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
6. Іваненко С. М. Поліфонія тексту : [монографія] / Світлана Мар'янівна Іваненко – К. : Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 318 с.
7. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
8. Лановик М. Функціонування художнього образу в різномовних дискурсах / Мар'яна Лановик. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 144 с.
9. Склярєнко О. Б. Авторське та персонажне мовлення як одна із структурно-композиційних домінант оповідань І.Бахманн (на мат. збірки «Das dreißigste Jahr») / Олесь Богданівна Склярєнко // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2007. – № 110. – Т.2. – С. 176–178.
10. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика : сложное синтаксическое целое / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Высшая школа, 1973. – 209 с.
11. Bachmann I. Sämtliche Erzählungen / Ingeborg Bachmann. – München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 495 S.
12. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen / Bernhardt Sowinski. – Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Скляренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Заступник завідувача кафедри з наукової роботи.

Наукові інтереси: дослідження авторських ідиостилей сучасних австрійських письменниць, лінгвокультурні особливості сучасної австрійської літератури.